

Fonetická problematika v jazykové poradně

Phonetic issues in the language consulting centre

The article analyses phonetic (pronunciation-related) inquiries delivered by e-mail to the language consulting centre of the Institute of the Czech Language during the years 1999–2010. These questions are much less numerous than, for example, those concerning orthography, yet they are often noteworthy. The paper points out the specific traits of these questions. The inquiries concerning the prosodic level of the language are discussed. On the segmental level, attention is devoted to the pronunciation of words of Czech origin (pronunciation of sound groups, as well as the orthophonic realization of the individual sounds).

Key words: language consulting centre, orthoepy, pronunciation, prosodic level, vocabulary of Czech origin

Klíčová slova: jazyková poradna, ortoepie, výslovnost, suprasegmentální rovina, domácí slovní zásoba

1 Úvod, metoda, výsledky

Tento článek¹ se zabývá dotazy týkajícími se výhradně fonetické (zejména výslovnostní) problematiky, které došly do jazykové poradny² e-mailem od roku 1999³ do konce roku 2010. Mimo náš zájem se vedle problematiky pravopisné, morfologické⁴, syntaktické atd. ocitá např. i problematika transkripce cizích vlastních jmen do latinky nebo skloňování vlastních jmen – zde sice hraje výslovnost pro zařazení k jednotlivým skloňovacím typům většinou hlavní roli, ale tazatelé se na ni obvykle přímo neptají. Za čistě výslovnostní dotaz rovněž nepovažujeme tzv. vokalizaci předložek. Naprostou většinu tazatelů totiž zajímají pravidla užití jejich jednotlivých podob v psaném textu, nikoli v mluveném projevu. Pomůžeme také e-maily, jejichž

---

¹ Příspěvek vznikl v rámci grantového projektu GA ČR č. 13-00372S a s podporou RVO: 68378092. Autorka děkuje oběma recenzentům článku za podnětné připomínky.

² Jazykovému poradenství se věnuje oddělení jazykové kultury Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. V menší míře funguje zodpovídání jazykových dotazů i v dialektologickém oddělení brněnské pobočky ÚJČ. Naše práce vychází pouze z e-mailových dotazů adresovaných pražské jazykové poradně.

³ V tomto roce byl ÚJČ připojen k internetu.

⁴ Morfologickou problematiku v jazykové poradně rozebírali na stránkách tohoto časopisu J. Šimandl (2000) a M. Prošek (2007). Dotazům zasílaným jazykové poradně se obecně věnovala např. K. Smejkalová (2005).

autoři jazykovou poradnu prokazatelně žádají o vypracování odpovědi na obecné otázky k atestaci z fonetiky a fonologie (odpověď na takovéto „dotazy“ pak obsahuje pouze odkaz na odbornou literaturu).

Všechny došlé e-mailové dotazy a odpovědi na ně archivuje jazyková poradna v interní databázi. Tato databáze však není nijak utříděna a anotována, takže vyhledávání v ní je poněkud obtížné a zdlouhavé. Po zadání klíčového slova nebo slovního spojení⁵ se totiž zobrazí veškeré dotazy a odpovědi, v nichž se toto slovo nebo spojení vyskytuje, kterých je obvykle značný počet (v našem případě často přes tisíc dokladů). Z tohoto množství je pak zapotřebí „ručně“ vybrat ty, které se opravdu vztahují k dané problematice. Klíčová slova *výslovnost*, *vyslovovat* apod. se často vyskytují např. u odpovědi na otázky týkající se skloňování vlastních jmen. Takovéto dotazy však do našeho výzkumu nezařazujeme. Tento způsob vyhledávání dotazů je jednak časově náročný, jednak ne zcela přesný – při procházení jednotlivých dokladů je poměrně snadné nějaký relevantní přehlédnout. Rovněž nelze zaručit, že vybraná klíčová slova pokryla zcela danou problematiku – v našem případě jsme vyhledávání ukončili v okamžiku, kdy po zadání několika dalších klíčových slov (s odlišným slovním základem a v různých tvarech) nebyly nalezeny žádné nové doklady.

Celkem jsme v databázi našli 655 dotazů týkajících se výslovnosti.⁶ Ne všechny tyto dotazy byly zaslány v samostatné e-mailové zprávě, některé e-maily obsahovaly více různých otázek vztahujících se ke zkoumané problematice.⁷

Ženy položily 276 dotazů, 378krát se ptali muži, u jedné otázky pohlaví tazatele nebylo možné identifikovat. Někteří tazatelé (muži i ženy) se na jazykovou poradnu obrátili vícekrát. Ačkoli rozdíl mezi počtem dotazů od tazelek (42 %) a od tazatelů (58 %) není statisticky zanedbatelný, nepovažujeme za přínosné z něj vyvozovat jakékoli závěry (např. že by se muži více zajímali o problematiku výslovnosti). A. Černá (2001, s. 71) zpracovala z tohoto hlediska veškeré dotazy došlé do jazykové poradny v prvním čtvrtletí roku 2000 a rovněž dospěla k závěru, že tazatelé (muži) mírně převažují.

Pokud jde o profesní složení tazatelů, v naprosté většině e-mailů není povolání uvedeno a nelze ho ani odhadnout např. z povahy dotazu. Mezi nejzajímavější však jistě patří e-maily od pracovníků z rozhlasových a televizních redakcí, především profesionálních mluvčích. Kromě poměrně fundované otázky totiž často obsahují i cenné poznatky z praxe nebo vlastní názory tazatele na ortoepickou normu a kodifikaci.

---

⁵ V našem případě to byla: *výslovnost* (ve všech pádech), *fonetika* (ve všech pádech), *ortoepie* (ve všech pádech), *vyslovovat*, *vyslovuje*, *vyslovují*, *vysloveno*, *čte*.

⁶ Celkově bylo v databázi ke konci roku 2010 přes 70 tisíc zodpovězených e-mailů. Protože však vysoké procento e-mailů obsahuje více než jeden dotaz, nelze podíl výslovnostních dotazů vzhledem k ostatním bez předchozího zpracování a utřídění přesně vypočítat. Domníváme se, že dotazů týkajících se výslovnosti je přibližně 1 %; tomuto odhadu odpovídají i starší údaje v článku L. Uhlířové (2002, s. 451).

⁷ Pro statistické zpracování nás zajímal celkový počet dotazů, nikoli e-mailových zpráv.

Naprostá většina všech dotazů se týká segmentální (hláskové) oblasti jazyka, pouze 13 tazatelů zajímala oblast suprasegmentální (prozodická).⁸ Dotazy z oblasti segmentální lze rozdělit do čtyř tematických skupin: výslovnost slovdomácích (104 dotazů),⁹ výslovnost apellativ cizího původu (218), výslovnost proprií, především cizího původu (219) a čtení zkratk (57). Zbývající otázky (44) byly často velmi obecné povahy a týkaly se nejvíce výslovnostních příruček, zásad transkripce atd.

V tomto článku se podrobněji zaměříme na dotazy z oblasti suprasegmentální a na výslovnost domácích slov. Ostatním kategoriím bude věnován samostatný příspěvek.

Při všech prepisech výslovnosti zde užíváme českou fonetickou transkripci,¹⁰ nikoli transkripční zásady užívané např. v PČP, NASCS apod. Všechny citované dotazy označujeme kurzívou a ponecháváme je v autentické podobě bez jakýchkoli úprav, pouze vynecháváme úvodní a závěrečné zdvořilostní fráze.

Za příručky kodifikující českou výslovnost považujeme publikace VŠČ I a VŠČ II.

2 Suprasegmentální rovina

Poměrně časté obecné nářky nad úrovní mluveného projevu v médiích, s nimiž se v korespondenci adresované jazykové poradně setkáváme, se pravděpodobně týkají i tzv. suprasegmentální roviny jazyka, tj. intonace, tempa, přízvuků, frázování atd. Vyskytlo se však pouze 13 tazatelů, jejichž otázka se přímo vztahovala k uvedeným tématům. Sedm otázek se týkalo přízvukování – pětkrát se jednalo o umístění přízvuku ve spojení jednoslabičná předložka + jméno, které tato předložka řídí,¹¹

---

⁸ Je pravděpodobné, že autoři těch e-mailů, které neobsahují žádný konkrétní dotaz, pouze projev nespokojenosti nad úrovní mluveného projevu (především v médiích), mají často rovněž na mysli odchylky od normy i v suprasegmentální oblasti, avšak nedovedou problém náležitě pojmenovat, případně formulují svůj názor pouze zcela obecně, takže nelze odhadnout, na jaké konkrétní jevy si stěžují.

⁹ Jsme si vědomi toho, že je problematické vymezit „ryze domácí“ a „ryze cizí“ slovní zásobu – pro toto dělení jsme se rozhodli jednak z důvodu tradice (v ortoepických pojednáních je obvyklé vyčleňovat zvlášť slova cizího původu, a to kvůli odlišnému vztahu mezi pravopisem a výslovností u těchto dvou kategorií), jednak (a to především) z důvodu vyšší frekvence lingvisticky pozoruhodných dotazů v kategorii domácích slov (a slovních spojení). Při třídění dotazů jsme narazili pouze na dva problematické případy – slova *bonbon* a *dikobraz* (viz 3.1.3a a 3.1.5), která jsme zařadili mezi domácí slovní zásobu. Do této kategorie jsme začlenili i otázky týkající se obecných zásad české výslovnosti, tedy ortofonie jednotlivých českých hlásek (3.2) atp.

¹⁰ Podrobné informace o české fonetické transkripci lze dohledat např. na webu Fonetického ústavu FF UK (<http://fu.ff.cuni.cz/vyuka/transkripce/ceska.htm>, cit. 2012-02-08). Podle těchto zásad sjednocujeme i přepisy, které přebíráme z citovaných příruček. Odlišný způsob transkripce ponecháváme jen tam, kde je to nevyhnutelně nutné (např. v případě, že je z podstaty věci třeba zachovat přesné znění přepisu výslovnosti v citované příručce, nebo v doslovných citacích e-mailových dotazů kvůli zachování jejich autenticity).

¹¹ Zde nás zaujal dotaz, jehož autor i po zhlédnutí televizního pořadu O češtině, v němž bylo vysvětleno, co je tvrdý hlasový začátek, zaměnil tento tzv. ráz za přízvuk. Ačkoli se jedná o zcela jiné jevy,

dvakrát šlo o obecnější dotaz ohledně českého přízvuku.¹² Jediného tazatele zajímala větná melodie, konkrétně užívání tzv. středočeského vytykání, čili příznakové kadence důrazové (tazatel tyto termíny neznal, ale daný jev dokázal poměrně podrobně a přesně popsat). Ostatní dotazy se týkaly slabikotvornosti některých českých hlásek apod.

Tento malý tazatelský zájem o suprasegmentální oblast zřejmě pramení z toho, že dané jevy jsou popsateľné obtížněji než jevy z oblasti segmentální. Odtud vyplývá i naše domněnka, že se ve škole s vysvětlením suprasegmentální problematiky lze setkat ještě méně, než je tomu u roviny hláskové. I ortoepická kodifikace se v oblasti suprasegmentálních jevů zabývá pouze dvěma aspekty: slovním přízvukem a melodií zjišťovací otázky. VŠC I (s. 71) to zdůvodňuje takto: „Norma těchto prostředků¹³ má poněkud jiný charakter nežli při hláskách a přízvuku. Otázka, zdali je možno uskutečnit též kodifikaci zvukových prostředků větných, nestala se zatím z ortoepického hlediska předmětem důkladnějšího zkoumání. Je to ostatně otázka dosti složitá.“

3 Výslovnost slov domácích

Jak je patrné z úvodního statistického přehledu, dotazů týkajících se výslovnosti domácích slov jsme zaznamenali celkem 104. O tuto kategorii se sice zajímá výrazně nižší počet tazatelů než např. o výslovnost slov cizích nebo vlastních jmen, avšak jde často o otázky velmi pozoruhodné, a to i ze sociolingvistického hlediska – lze se u nich totiž nezdívat setkat i s vlastním hodnocením daného jevu. Vědecky přitažlivý je tento soubor dotazů rovněž proto, že vztah mezi pravopisem a výslovností slova je v domácí slovní zásobě v zásadě pravidelný, tj. lze ho zachytit souborem pravidel (výjimek a dublet není mnoho). U slov přejatých toto neplatí, součástí výslovnostních příruček bývá kromě obecných zásad i rozsáhlý slovník obsahující konkrétní apelativa/propria. Ve výslovnostním úzu i normě lze pozorovat v případě vlastních jmen a cizích slov větší kolísání. Tazatelé se tak většinou ptají pouze na zcela konkrétní

---

které spolu nemají nic společného, je podle našich zkušeností tato mylná představa velmi častá např. u studentů, kteří se s výkladem o rázu setkali. Možná souvisí s podobností slov *ráz* a *důraz* (ve významu přízvuk).

„Dobrý den, dnešní pořad o češtině mě zaujal svým tématem o rázech v mluvené řeči. Chtěl bych se zeptat, jak je to s rázem v názvu města např. Rožnov pod Radhoštěm, Frenštát pod Radhoštěm. Bystřice pod Hostýnem. Jeden pan redaktor české televize z Ostravy v podobných názvech neustále používá ráz na začátku posledního slova (Rožnov pod Radhoštěm), ale správně je Rožnov PodRadhoštěm. Mám pravdu?“

¹² Jeden z dotazů týkajících se českého přízvuku pro ilustraci uvádíme: „Dobrý den, jak je to s přízvukem v češtině? Četl jsem, že je vždy na první slabice, to mi dává smysl, ale pouze ve slovech, kde není žádná čárka – například Praha, nade, hlava atd. Čemu nerozumím je, proč například slovo nadání, by mělo být vyslovováno s přízvukem na první slabice, když je zřetelné, že druhá a třetí slabika zní děle než první, a proto je přízvuk označen v grafické podobě čárkami.“

¹³ Rozuměj: větných zvukových prostředků (doplnila autorka článku).

slovo, u něhož si nejsou jisti (správnou) výslovností. V případě domácí slovní zásoby se častěji setkáváme s dotazy obecnějšího fonetického charakteru, s vyjádřením vlastního názoru na daný problém, s popisem regionálních odlišností ve výslovnosti atd.

3.1 Výslovnost hláskových skupin

Nejpočetnější skupinu z dotazů na ortoepickou výslovnost slov řadících se k domácí slovní zásobě tvoří nejasnosti při výslovnosti hláskových skupin. Jde především o asimilaci znělosti (bod 3.1.1), zjednodušování souhláskových skupin (bod 3.1.2) a artikulační asimilace (bod 3.1.3), dále pak o výslovnost psaného *mě* (bod 3.1.4) a výslovnost skupin *di*, *ti*, *ni* (bod 3.1.5).

3.1.1 Asimilace znělosti

Asimilace znělosti se týkalo celkem 28 dotazů. Kromě několika spíše obecných otázek na tuto problematiku se největší počet z nich (20) týkal výslovnosti souhláskové skupiny zapisované jako *sh*.

a) Souhlásková skupina zapisovaná jako *sh*

Tazatelé často uváděli jednotlivá slova s psanou skupinou *sh*, u nichž se setkali se dvěma variantami výslovnosti (tj. [sx] a [zh]) a zajímali se, která z nich je spisovná. Někdy si chtěli pouze ověřit svou (správnou) domněnku, že ortoepické jsou obě dvě,¹⁴ přičemž první z nich převládá v Čechách a druhá na Moravě. Setkáváme se zde však i s případy, kdy tazatelé (jak z Čech, tak z Moravy a Slezska) chtějí potvrdit svůj názor, že ortoepická je pouze jedna možnost (pochopitelně ta, kterou jsou zvyklí oni sami používat).¹⁵

---

¹⁴ Stranou ponechme slova typu *shora*, *shůry*, *shluk*, v nichž je možná pouze výslovnost [zh]. V těchto slovech se však obvykle nechýbá.

¹⁵ Uvedme zde na ukázkou argumenty jednoho zarytého odpůrce výslovnostní varianty [sx]:

„Jsem dále dosti rozhořčen vystoupením Vaší kolegyně v jednom z dílů pořadu ČT o češtině, která uvedla, že u slov jako „shořet“, „shodit“, „shnit“ apod., je správné vyslovování obou variant se [s] i [z] na začátku slova! Co se týče varianty se [s], tak se jedná o vrchol pragocentrizmu. To, že si myslíte, že když se tak bavíte celý život doma, neznamená, že je to automaticky češtinářsky správně. Narážím na to, že zde bylo uvedeno, že na Moravě se vyslovuje spíše [z] a v Čechách [s]. Spodoba znělosti by měla -logicky- být tvořena tak, aby byl zachován kořen slova:

a) *shořet* – [zhořet] Při výslovnosti [schořet] se zcela ztrácí význam slova – dle mého názoru je to zcela nepřijatelná výslovnost středočeským dialektem. Tato výslovnost spíše zní jako „zemřít“ – (uchořet se k smrti)!

b) *shodit* – [zhodit] Jedná se o podobný případ jako „shořet“. [Schodit] je spíše něco jako případ ohození obuvi!!

c) *shnit* – [zhnit] Rovněž výslovnost [schnít] trhá uši a nemůže být v oficiální – správné – češtině povolena – při této výslovnosti se zcela ztrácí kořen a tím pádem i význam slova.

Jak, prosím, můžete ve veřejnoprávním médiu prezentovat výše uvedenou výslovnost [s] při spodobě znělosti jako správnou?“

b) Asimilace znělosti před jedinečnou souhláskou

V rámci dotazů týkajících se asimilace znělosti před jedinečnými souhláskami (tj. před *m, n, ň, l, r, j*) se nám jako pozoruhodný jeví zvláště dotaz, který položil pracovník regionální rozhlasové stanice: „*Je problém, když moderátorka ze Zlína používá moravizmy typu: přijeli zme do Uherského Brodu? Je to ještě vůbec chyba, jak nás často peskují kolegové z Prahy?*“ Na rozdíl od nemnoha případů, v nichž ortoepická kodifikace uznává za spisovné i moravské oblastní varianty, uvedená výslovnost daného výrazu je považována za velmi nářečně příznakovou a substandardní (srov. Palková, 1997, s. 328; Hůrková, 1995, s. 29). Jedná se zde o neortoepickou asimilaci znělosti před jedinečnou souhláskou,¹⁶ k níž dochází dokonce v rámci jednoho morfému, což se v češtině stává jen výjimečně (srov. Daneš, 1965, s. 166).

c) Změny znělosti vzniklé analogií

Jediný tazatel se zajímal o výslovnostní problém, který nemá zcela jednoznačné řešení. Podle české ortoepické kodifikace (VSC I, s. 54–55) se u výrazů typu *kresba, prosba, svatba, modlitba* apod. může někdy přenášet asimilovaná souhláska i do 2. pádu množného čísla, kde stojí před samohláskou *e*, tedy nikoli před znělou souhláskou. V těchto případech se pak vyslovuje [krezep, prozep, svadep, modlided]. U jiných slov (např. *věštba, klatba, kletba, platba, honitba*) je však obvyklejší souhláska neasimilovaná, např. [vještep, klatep, kletep, platep, hoňitep], nikoli [vježdep, kladep, kledep, pladep, hoňided]. Ve výrazech odvozených od všech výše uvedených slov se pak většinou uchovává souhláska původní; vyslovuje se tedy shodně se způsobem psaní např. [kresebna:, prosebni:k, svatebni:, modlitebni:, platebni:]. Ve VSC I je tedy uveden spíše popis úzu, nikoli jednoznačné doporučení (kodifikace) jednotného řešení.

Novější publikace zabývající se ortoepií se navíc s VSC I často ne zcela shodují. Např. Z. Palková (1997, s. 332)¹⁷ uvádí: „2. pád množného čísla u slov typu *kresba, svatba*: Ve všech ostatních tvarech těchto slov vzniká asimilací znělosti před koncovkou *-ba* znělá hláska, např. [krezbba]; tato znělá hláska se pak přenáší analogií do 2. pádu množ. čísla; znělá výslovnost je považována vždy za spisovnou; výslovnost s neznelou hláskou se u některých slov ještě přijímá, častěji se považuje již za hyper-

¹⁶ Tento jev bývá obvykle nazýván moravskou asimilací znělosti. Jde však o poněkud nepřesné označení, protože analogické procesy lze pozorovat například i ve výslovnosti mluvčích z oblasti jižních a jihozápadních Čech. V určitých hláskových kontextech asimilují v poslední době nezřídka i mluvčí, kteří z výše uvedených lokalit nepocházejí (např. žijí celý život v Praze). Nejvíce problematická je z tohoto pohledu hláska [v], srov. např. Volín – Skarnitzl, 2006. Posлуhači často tuto neortoepickou asimilaci znělosti vůbec nedokáží postřehnout nebo jim nevadí (viz např. oblíbenost moderátorky Ivetky Toušlové, jejíž projev lze z tohoto hlediska hodnotit jako velice neortoepický, srov. Homolková, 2008, s. 52).

¹⁷ Výklad Z. Palkové se snažil co nejvíce dodržet pravidla uvedená ve VSC I, neboť text má nahrazovat málo dostupnou kodifikační příručku (srov. Palková, 1997, s. 321).

korektní.“ Dále Z. Palková (tamtéž) komentuje příklady: *kreseb*: správně [krezep], chybně [kresep] (pocitováno jako hyperkorektní); *proseb*: správně [prozep], chybně [prosep]; *svateb*: správně [svadep] i [svatep]; *modliteb*: správně [modlidedp] i [modlitedp]. U adjektiv odvozených od těchto slov přijímá Z. Palková obojí výslovnost ([krezebna:] i [kresebna:] atp.).

Poněkud odlišný názor vyjadřuje J. Hůrková (1995, s. 30). U slov typu *kresba*, *prosba*, *modlitba* a *svatba* akceptuje jako základní normativní výslovnost znělou a připouští i možnost vyslovovat souhlásku neznělou (zejména u slov *modliteb* a *svateb*), obojí možnost je také u odvozených přídavných a podstatných jmen. Autorka dále konstatuje, že výslovnostní podoby s neznělou souhláskou se cítují jako výslovnost příznaková pro vyšší styl, tj. nehodnotí ji jako hyperkorektní. S těmito názory se v podstatě shoduje pojetí této problematiky i v případě nejnovější ortoepické příručky (Zeman, 2008).

Jak je vidět, od vydání ortoepické kodifikace zřejmě (podle fonetiků) došlo k jistému posunu ve výslovnostní normě, avšak neshodují se zcela v jeho hodnocení. Podle našeho názoru má každá z variant své opodstatnění a posluchač pravděpodobně nebude mít s porozuměním problémy.

d) Předložka *s*

Výslovnost předložky *s* patří k jevům, jichž si všimnou spíše nerodilí mluvčí češtiny, zatímco mluvčí rodilí ho neregistrují (nebo se na něj alespoň neptají).¹⁸ Pokud se pojí se 7. pádem, lze ji před nepárovou znělou (tj. jedinečnou) hláskou a před hláskou *v* ortoepicky vyslovovat buď jako [s], nebo jako [z] (tj. [s] *Jiřím* i [z] *Jiřím*, [s] *Václavem* i [z] *Václavem*, [s] *naší* i [z] *naší*). Avšak spojení *s námi* a *s vámi* tvoří výjimku, ortoepická i uzuální je pouze výslovnost [s] *námi* a [s] *vámi* (viz VSC I, s. 52–53). J. Zeman (2008, s. 99) tuto informaci zpřesňuje: „Pouze výslovnost [s] je ortoepická ve spojení se zájmeny *my* (*s námi* [sna:mi]), *vy* (*s vámi* [sva:mi]), *on/ona/ono* (*s ním* [sni:m]).“ V žádné fonetické literatuře jsme se dosud nesetkali s bližším vysvětlením tohoto jevu. J. Zeman se zmiňuje, že varianty se znělou výslovností předložky (tj. [z]) zaznamenal už J. Blahoslav a hodnotil je jako moravské (Zeman, 2008, s. 99). V současné češtině již výslovnost se [z] jako nářeční nepocítujeme, dokonce nelze vyloučit, že bude i mírně převažovat (zřejmě však dosud nebyl uskutečněn výzkum, který by tuto domněnku potvrdzoval/vyvracel). To však neplatí u zmiňovaných zájmen, u nichž se užívá výhradně neznělá výslovnost

¹⁸ Citujeme tazatelku: „Dobrý den, momentálně se nacházím na semestrální stáži v Moskvě. Zde jsem se také setkala s ruským profesorem češtiny. Zeptal se mě, jako rodilého mluvčího, na jistý jazykový jev, avšak nebyla jsem schopna mu odpovědět, proto se s otázkou obracím na Vás. Proč se v některých případech předložka „s“ čte jako „z“?? Příklad: Kuchyňská linka s vodovodem ..... čte se jako „z vodovodem“. Šel bych s Vámi do kina ..... tentokrát ke změně nedochází, čtete tak, jak se to píše. Mnohokrát děkuji za odpověď.“

předložky [s] a ve výslovnosti se nechybuje, jak píše Z. Palková (1997, s. 331). Podle našeho názoru je spojení dané předložky a zájmena zřejmě pocíťováno jako velmi silné (nerozdělitelné) a natolik časté, že se v něm uchovala (původní) neasimilovaná výslovnost.

3.1.2 Zjednodušování souhláskových skupin

Tazatelé mají často jisté povědomí o tom, že v některých konsonantických skupinách je určité zjednodušení ortoepické, avšak v konkrétních případech váhají.

a) Tvary slovesa *být*

Nejvíce dotazů (17) se vztahovalo k výslovnosti tvarů slovesa *být* začínajících na souhlásky *js-* (*jsem, jsi, jsme, jste, jsou*). U některých tazatelů je patrné, že se s vysvětlením této problematiky již dříve setkali (zřejmě ve škole), avšak nepamatují si zcela její podstatu, kdy je zjednodušení doporučeno a kdy naopak nikoli. Další tazatelé si chtějí ověřit tvrzení jiných, že v uvedených slovesných tvarech se hláska *j* „nesmí“ nikdy vyslovit.¹⁹ V jednom případě se tazatelka dokonce setkala s doporučením nevyslovovat počáteční *j* ani ve slovech typu *jmenovat se*, u nichž ortoepická kodifikace explicitně uvádí, že zjednodušená výslovnost není spisovná.

b) Souhláskové skupiny *čt, ct* a *dmism*

Další dotazy (celkem jich bylo 7) vztahující se k výslovnosti souhláskových skupin v domácí slovní zásobě se týkaly číslovek obsahujících souhláskovou skupinu *čt* (*čtyři, čtyřicet* aj.), *ct* (*jedenáct až devatenáct* aj.) a *dmism* (*sedm, sedmnáct, osm, osmnáct* aj.). Tazatele nejčastěji zajímalo, zda výslovnost [štri, sedum, ťosum, jednánst] atd., s níž se často setkávají i u profesionálních mluvčích v médiích, je také „správná“, či nikoliv. Náš průzkum mezi studenty VOŠ herecké ukázal, že čeští mluvčí i bez znalosti kodifikace většinou tuší, že ortoepická podoba skupin *čt* a *ct* je pouze nedisimilovaná (tj. [čt, ct], nikoli [št, st]), avšak v případě skupiny *dm* váhají. Často se vyskytují i zcela protichůdné názory. Jedni se domnívají, že výslovnost bez vkladného vokálu *u* je hyperkorektní, a doporučují vyslovovat pouze [sedum,

---

¹⁹ S takovýmto tvrzením se lze např. u adeptů herectví setkat poměrně často (osobní zkušenost z Vyšší odborné školy herecké). Někteří vedoucí dramatických kroužků a bohužel nezdědka i vystudovaní herci neznají (důkladně) ortoepickou kodifikaci, mají na tuto problematiku velmi zjednodušený pohled a plnou výslovnost bezvýjimečně zakazují. Zapomínají však přitom na případy, kdy má daný výraz tzv. existenční význam (tj. není pomocným slovesem), stojí na začátku věty nebo je na něm umístěn důraz. Tato pravidla kromě VSC I uvádějí i autorky dlouhodobě se zabývající jevištní řečí Z. Palková (1994, s. 33; 1997, s. 337) a J. Hůrková (1995, s. 34). Z následujícího dotazu by mohlo vyplývat, že s nekompetentním vysvětlením se lze setkat i na vysoké škole: „*Dobrý den, moje kamarádka mi sdělila, že špatně vyslovuji slovo „jsem“, údajně se správně vyslovuje jen „sem“. Informaci získala při studiu VŠ, kde jim bylo zdůrazněno, že ve spisovné mluvě je hrubá chyba vyslovovat „j“ ve slově jsem. Ráda bych se dozvěděla, jestli tomu tak opravdu je a proč?*“

řosum], druzí naopak vkladný vokál považují za příznak nespisovnosti a trvají na výslovnosti [sedɲ, řosɲ]. Podobně protikladné názory zaznamenáváme i v dotazech dvou tazatelů jazykové poradny.²⁰

VŠČ I (s. 59) doporučuje podoby [sedum, řosum], „ve zvlášť pečlivé výslovnosti může se ovšem užít podoby [sedɲ, řosɲ]“. Totéž platí pro slova od těchto číslovek odvozená. Za potíže s povědomím o výslovnostní normě může mimo jiné skutečnost, že dvojí možné ortoepické výslovnosti odpovídá jediná možná podoba pravopisná (totéž platí i pro výslovnost tvarů slovesa *být* začínajících na souhlásky *js-*, viz bod 3.1.2a). Výjimečnost těchto číslovkových výrazů spočívá také v tom, že pokud je vyslovíme bez vkladného vokálu *u*, druhá slabika nebude obsahovat žádnou samohlásku (ani běžné slabikotvorné souhlásky *r* nebo *l*) a jejím jádrem bude konsonant *m*. Tato situace rozhodně není v češtině běžná, při výkladu slabikotvorných hlásek uvádějí fonetické příručky v případě slabikotvorného *m* jako příkladová slova právě pouze tyto dvě číslovky, kromě odvozenin z nich se jinde nevyskytuje.

Výslovnost s vkladným vokálem je nejen pohodlnější pro mluvčího, ale rovněž zřetelnější pro posluchače (srov. VŠČ I, s. 59), proto ji kodifikace preferuje. Jak je však patrné, v některých uživateli jazyka dokáže rozdíl mezi psanou a mluvenou podobou této souhláskové skupiny vzbudit až negativní emoce, zřejmě také proto, že v jiných českých slovech nejsou (ve spisovném jazyce)²¹ vkladné samohlásky běžně užívané.²²

c) Ostatní souhláskové skupiny

Ponekud překvapivý je nízký počet dotazů (celkem 7) na zjednodušování souhláskových skupin jinde než na začátku slova. Konkrétně se otázky týkaly skupin [šs], [nn] a [cts]. Jeden tazatel si např. všiml, že někteří mluvčí v médiích (moderátoři i herci) vyslovují souhláskovou skupinu *nn* ve slovech typu *rodinný* nezjednodušeně²³

²⁰ „*Jak se vyslovují správně číslovky 7,8? Jsem ročník 67, tedy necítím se zase tolik stará.....a myslím, že můj otec, profesor slavistiky na kdysi FF UJEP, kdyby se toho dožil, asi by se ošival při poslechu výslovnosti oněch číslovek učitelem ZŠ.....je to vážně správně????? Zní výslovnost výše zmíněných číslovek: „sedum, osum“????? Pokud ano, kdo se proboha zasloužil o takové prznění našeho nádherného českého jazyka????????????*“ Tazatelka zde tedy daný jev hodnotí zcela negativně. Jiný tazatel naopak píše: „*v posledních letech je číslovka „sedm“ čtena ve sdělovacích médiích [sedm]. Jako školou povinné dítě jsem byl naučen číslici číst [sedUm]. Co je správné?*“

²¹ Stranou ponechme nářeční odstraňování pobočných slabik pomocí průvodních vokálů (*krk*: [kerk, kir̩k]).

²² Je pravděpodobné, že variantu bez vkladného vokálu budou preferovat spíše mluvčí z Moravy a Slezska. V této oblasti se totiž tyto číslovky často vyslovují jako [sedɲ, řosɲ], jádrem druhém slabiky zde tedy není samohláska, ale nosovka *n*. Tamní mluvčí nejsou na vkladný vokál zvyklí (mohou ho považovat např. za projev tzv. obecné češtiny, k níž mají averzi), navíc si zřejmě nezřídka ani neuvědomují, že místo náležitěho *m* vyslovují *n*, a považují realizaci s *n* za spisovnou.

²³ Ortoepická kodifikace doporučuje obvyklou výslovnost zjednodušenou s výjimkou zvlášť pečlivé výslovnosti (viz VŠČ I, s. 45–46).

a hodnotil tento jev negativně jako vliv polštiny, případně ostravského dialektu na spisovnou češtinu. Vyslovil zároveň obavu, zda „*hrozí tedy zavedení těchto polonismů do výslovnosti spisovné češtiny?*“. Nedomníváme se, že by v tomto případě sehrával podstatnější roli vliv dialektu,²⁴ případně cizího jazyka (např. slovenštiny). Jak potvrzuje i sám tazatel, tento jev se vyskytuje často i u mluvčích, kteří s daným regionem nemají nic společného. Podle našeho názoru jde častěji o projev tzv. hyperartikulace. Mluvčí nezná ortoepická pravidla, není dostatečně vyškolen, avšak cítí potřebu dodržet spisovnou výslovnost. Pokud v psaném textu vidí dvě stejná písmena za sebou, domnívá se, že je potřeba rovněž vyslovit dvě hlásky. Ve vnímavém posluchači však takováto artikulace může vzbudit dojem nepatřičnosti.

Bez povšimnutí by neměl zůstat ani dotaz jednoho rozhlasového redaktora. Pisatel upozornil na jev, s nímž by se měla případná budoucí revize a aktualizace ortoepické kodifikace vyrovnat. Jde o výslovnost souhláskové skupiny [cts] ve složených číslovkových výrazech typu *devatenáct set*.²⁵ Dosud platná ortoepická kodifikační příručka (VŠČ I) se k tomuto konkrétnímu problému nevyjadřuje. Z obecných zásad vyplývá, že jakékoli zjednodušení není ortoepické: u skupiny [ts] na rozhraní dvou slov je výslovnost [c] hodnocena jako nespisovná (srov. VŠČ I, s. 56) a podobně zjednodušení koncové souhláskové skupiny [ct] na [c] se ve slovech typu *jedenáct* považuje za neortoepické (srov. VŠČ I, s. 64).

V souladu s platnou kodifikací tedy lze doporučit pouze výslovnost nezjednodušenou. Avšak zde je nutné si uvědomit, zda je v praxi v případě spojení typu *devatenáct set* plná výslovnost realizovatelná, zvláště v rychlejší řeči, a to i u dobrého mluvčího, zda nepůsobí na posluchače spíše jako hyperartikulace a zda je z hlediska posluchačského pohodlí nutná. Obdobný názor evidentně sdílí i J. Zeman (2008, s. 119) a zároveň podává návrh na řešení tohoto problému: „vzhledem k obtížím s vyslovením skupiny [cts] by bylo vhodné hodnotit variantu [jedena:cset] alespoň jako běžnou.“

3.1.3 Artikulační asimilace

Poměrně rozsáhlá problematika artikulační asimilace, tj. asimilace se změnou místa tvoření nebo způsobu tvoření, se stala obsahem pouhých osmi dotazů.

a) Asimilace místa tvoření

Jen dva tazatele zajímala otázka výslovnosti fonému /n/, pokud se vyskytuje před /k/ nebo /g/. Tento fakt naznačuje, že rodilí mluvčí češtiny si existenci „dvojho *n*“

²⁴ Tento jev je příznačný i pro severovýchodočeská nářečí (Bělič, 1972, s. 56).

²⁵ V e-mailu se píše: „*Nejběžnější je asi zjednodušený tvar „devatenáct“, avšak na různých kurzech nás učili, že na švu složenin ponecháváme raději plnou výslovnost souhlásek a nezjednodušujeme. Ovšem plná výslovnost „devatenáct-set“ je zvláště v rychlé mluvě náročná. Je tedy v profesionální mluvě možné zjednodušené „devatenáct“?*“

(tj. [n] a [ŋ]) sami neuvědomují. V tomto případě však neznalost většinou na produkci řeči nemá vliv, čeští mluvčí obvykle asimilují „přirozeně“ ortoepicky (i v běžném hovoru) – vyslovují např. [mamɪŋka], nikoliv [maminka] (srov. VŠČ I, s. 61). Chyby v daných souhláskových skupinách činí pouze ti mluvčí, kteří se přehnaně, navíc bez znalosti kodifikace, snaží o „správnou“ výslovnost. Výsledkem je pak výrazně hyperartikulovaná řeč (srov. Hůrková, 1995, s. 30), v níž neprobíhá např. právě výslovnostní spodoba se změnou místa tvoření. Podle našich zkušeností se jedná především o nedostatečně školené mluvčí v médiích, herce, pedagogy, dokonce i logopedy.

Dalších pět dotazů spadajících do oblasti artikulační asimilace, při níž dochází ke změně místa tvoření, se týkalo slov *klenba* (podle VŠČ I není u tohoto výrazu asimilovaná podoba [klemba] ortoepická), *hanba* (asimilovaná podoba [hamba] je podle VŠČ I ortoepická pouze tehdy, jedná-li se o užití v platnosti citoslovce) a *bombón*²⁶. Dotaz na toto slovo přišel do jazykové poradny třikrát, a již proto stojí za bližší zmínku. Výslovností slova *bombón* se zabývá jak VŠČ I (s. 60), tak i VŠČ II (s. 129). Pozoruhodné je, že se v řešení ne úplně shodují – v případě VŠČ I není zcela jasné, jak se staví k neasimilované podobě [bonbo:n], která je u jiných slov obsahujících stejnou souhláskovou skupinu brána jako základní a jediná ortoepická. Uvádí se tu, že „jenom ve slově *bombón* je obvykle před *b* souhláska *m* [bombo:n]“²⁷. Naproti tomu VŠČ II považuje za ortoepickou výslovnost výhradně asimilovanou podobu, tj. [bombo:n/bombon].²⁷

b) Asimilace způsobu tvoření

Asimilace způsobu tvoření v českých slovech se týkal pouze jeden dotaz, a to zda je ortoepické vyslovovat slovo *panstvo* jako [panctvo] místo [panstvo]. I když v češtině dochází k těmto asimilacím poměrně často, uživatelé jazyka si jich zřejmě příliš nevšímají. VŠČ I v těchto případech požaduje artikulační asimilaci neprovádět, avšak z našeho pozorování vyplývá, že kodifikovaná výslovnost v těchto spojeních není v současnosti často dodržována, a to ani u profesionálních mluvčích v médiích. Bylo by otázkou delší diskuse, zda by případná budoucí ortoepická kodifikace (ne)měla chápat obě podoby jako spisovné varianty: neasimilovanou jako příznač-

²⁶ Jak již bylo řečeno v bodě 1, slovo *bonbon* zřejmě nelze jednoznačně zařadit buď ke slovům českým (tj. již zdomácnělým), nebo naopak ke slovům cizím. To potvrzuje i fakt, že výslovností daného slova se zabývá jak VŠČ I, tak i VŠČ II. Rozhodli jsme se ho začlenit do kategorie českých slov, protože z fonetického hlediska při jeho výslovnosti dochází k obdobnému jevu jako u ostatních (ryze domácích) slov v této oblasti.

²⁷ Rozkolísanost lze pozorovat i v novějších ortoepických příručkách. Např. Palková (1994, s. 25; 1997, s. 333) pokládá za správné varianty [bombo:n] a [bonbo:n]; J. Zeman (2008, s. 111) akceptuje [bombo:n] a [bonbo:n]. Oba autoři mají z hlediska artikulační asimilace shodný názor, tj. jednoznačně připouštějí jak asimilovanou, tak i neasimilovanou variantu, rozdíl mezi těmito řešeními spočívá pouze v kvantitě samohlásky.

nou pro pečlivější výslovnost a vyšší styl, asimilovanou jako vhodnou pro běžné spisovné projevy.²⁸ Asimilovaná varianta je jistě artikulačně pohodlnější, otázkou zůstává, zda není příliš nevýhodná pro posluchače. Např. prediktabilitu zřejmě neomezuje, protože tyto souhláskové skupiny se v češtině obvykle nevyskytují na začátku slov, navíc zřejmě neexistuje dvojice slov, která by se ve výslovnosti lišila pouze dotčenou hláskou.

3.1.4 Výslovnost psaného *mě*

Výslovnost psaného *mě* nebyla jasná sedmi tazatelům. Většinou znali obě užívané varianty (tj. [mňe] a [mje]) a zajímalo je, zda jsou obě ortoepické. Někteří z nich si byli jisti, že varianta [mňe] ortoepická je, výslovnost [mje] považovali za nářeční, avšak váhali, zda se nejedná o oblastní spisovnou variantu (podobně jako v případě slov typu [sxoda] a [zhoda]). Zcela opačný pocit vyjádřili dva mluvčí, v e-mailu bohužel neuvedli své rodiště ani bydliště, avšak z formulací lze předpokládat, že se jednalo o obyvatele Moravy nebo Slezska.²⁹

Tyto dva názory jsou opravdu pozoruhodné nejen proto, že jsou ukázkou potíží obou autorů s fonetickým zápisem vyslovovaných podob. Lze se domnívat, že rozdíl mezi souhláskovými skupinami [mňe] a [mje] není pro tyto mluvčí natolik silný, aby si povšimli, že např. v celostátních médiích výrazně převažuje výslovnost [mňe].

3.1.5 Výslovnost skupin *di, ti, ni*

Bez zajímavosti nejsou ani dotazy na výslovnost slov, v nichž se v pravopisu vyskytují skupiny *di, ti, ni*, přičemž tazatelé si nejsou jisti, zda se nejedná o slova cizího (neslovanského) původu, v nichž by se dané skupiny měly vyslovovat tzv. tvrdě, tj. [dɪ], [tɪ], [nɪ], nikoliv měkce [dʲi], [tʲi], [nʲi]. Často jde o výrazy, které jsou pro rodilé mluvčí češtiny etymologicky neprůhledné. Ve zkoumané skupině domá-

²⁸ Obdobnou otázku nastolila již J. Hůrková (1988, s. 85).

²⁹ První tazatel: „*Je mi tvrzeno, a já tomu nevěřím, že slovo měšic se správně vyslovuje „mněšic“ a argumentace spočívá v tom, že ono N navíc je souhláska, která se sice nepíše, ale vyslovuje. Dle mého to není rozhodně případ tohoto jednoduchého slova.*“

Druhá tazatelka: „*Prosím o informaci, týkající se výslovnosti slov, ve kterých po „m“ následuje „ě“*, např. slova „*uměl, město, změnit...atp.*“ *Možnosti výslovností jsou:*

a) *umjel, mjesto, zmjenit – verze výslovnosti rodilých Čechy*

b) *umniel, mniesto, zmniienit – verze výslovnosti Poláka, který absolvoval studium češtiny v Brně.*

Jako rodilá mluvčí vždy vyslovím slabiku „mě“ jako „mje“, pouze např. zájmeno „mně“ vyslovím jako „mnie“. Rodilý Polák, který český jazyk vystudoval v Brně mi oponuje, že je tam tuto slabiku učili vyslovovat „mnie“. Já bych takovým způsobem vyslovila pouze slovo, které by bylo napsané jako „mněsto, umněl“, ale takto se ta slova nepiší. Přítel z Polska se domnívá, že má pravdu on, protože mu jeho názor potvrdila obyvatelka Litomyšle a domnívá se, že moje verze výslovnosti je asi jen regionální a méně spisovná než ta jeho.“

cích slov šlo šestkrát o slovo *tis*³⁰ a jednou o slovo *divizna*³¹. Do této kategorie lze volně přiřadit i dotaz³² na výslovnost slova *dikobraz*, které bylo přejato v době národního obrození J. V. Preslem z ruského *dikobraz*, což znamenalo ‚tvor divokého vzhledu‘ (srov. Rejzek, 2001). Podle VSČ II se může vyslovovat tvrdě i měkce, tj. [dikobras] i [ďikobras]. Souhlasíme s tazatelem, ani my jsme se s měkkou výslovností nesetkali. Domníváme se, že měkká výslovnost se může vyskytovat u lidí, kteří znají původ slova a jeho výslovnost v ruštině nebo si uvědomují spojitost se slovem *divoký*. Pokud někdy v budoucnu bude česká výslovnost nově kodifikována, může dojít např. k tomu, že za základní bude vlivem převažujícího úzu považována už jen tvrdá výslovnostní varianta.

3.2 Ortofonická výslovnost jednotlivých českých hlásek

V databázi jazykové poradny lze nalézt rovněž dotazy na ortofonickou výslovnost jednotlivých českých hlásek. Nezřídka jsou tyto e-maily formulovány zároveň jako stížnosti na výslovnost profesionálních mluvčích v médiích. Tazatelé si všimají jak artikulace samohlásek, přesněji jejich kvality (časté otevřenosti)³³ a kvantity (častého krácení),³⁴ tak i ortofonické výslovnosti souhlásek (např. jeden posluchač veřejnoprávního rozhlasu zaregistroval nárůst profesionálních mluvčích s výrazným sigmatismem). Takovýchto otázek jsme zaznamenali celkem dvanáct, dalších osm dotazů se týkalo výslovnosti psaného *i/y* a *í/y*, kterým se věnujeme v samostatném bodě (3.2.1).

Nejen v těchto e-mailech zaznamenáváme požadavky, aby ÚJČ nějak účinně „zasáhl“, například poslal oficiální stížnost vedení rozhlasových a televizních stanic,

---

³⁰ Dotazy na výslovnost slova *tis* adresované jazykové poradně zmiňuje i R. Buchtelová (1989, s. 56).

³¹ E-mail týkající se výslovnosti slova *divizna* byl pozoruhodný rovněž nesnázemi jeho autorky se zachycením fonetické podoby daného výrazu: „Zajímalo by mne, jak se správně vyslovuje *DIVIZNA*, zda měkce *divizna*, či tvrdě *divizna*.“ (Tj. pisatelce se rozdíl nepodařilo graficky vůbec zachytit, pouze popsal jeho podstatu.)

³² „Vážená poradno, se zájmem sleduji v sobotu na ČT2 pořady „O češtině“. V pořadu 17.4.2010 jste se zmiňovali o výslovnosti některých slov se slabikami *di* a *ni*. V podstatě jsem pochopil možnost dvojí výslovnosti (tvrdě i měkce) u zmiňovaných slov „segedínský“ a „bonboniéra“, kde se jedná o slova cizího původu, ale byl jsem šokován možností obojí výslovnosti u ryze českého slova „dikobraz“. Za celý svůj život (68 let) jsem slyšel pouze tvrdou výslovnost *dy*. Zajímalo by mě tedy jak vzniklo slovo *dikobraz* a proč se vlastně píše měkká slabika *di*.“ Výslovností slov *tis*, *divizna* a *dikobraz* se zabýval např. také D. Šlosar (2004).

³³ Stížnosti posluchačů na tento jev vyskytující se u profesionálních mluvčích v médiích zaznamenává také např. J. Hůrková (1988, s. 83).

³⁴ Řídké jsou naopak dotazy na tzv. ráz (tvrdý hlasový začátek). Ačkoli je tato problematika z hlediska percepční snadnosti a pohodlí velice důležitá, většina běžných uživatelů češtiny o existenci tohoto výslovnostního jevu pravděpodobně neví. V našem materiálu se vyskytly pouze dva dotazy na užití rázu, jak však z obou e-mailů vyplývá, tazatelky dříve prošly ortoepickým školením.

ministerstvu školství a jinam, a zajistil tak dobrou kvalitu mluveného projevu v médiích, ve školách i jinde. V souvislosti s tím tazatele také zajímá, jak jsou profesionální mluvčí v médiích vybíráni, jaké jsou na jejich artikulaci kladeny požadavky, zda lze tolerovat u těchto mluvčích vady řeči (např. již zmíněný sigmatismus). V těchto případech nezbyvá než tazatelům doporučit, aby se obrátili přímo na příslušná média.

3.2.1 Problematika výslovnosti psaného *i/y* a *í/ý*

V poradenské databázi jsme našli také osm dotazů, jejichž autoři si nejsou jisti výslovností *i*-ových samohlásek, tj. zajímají se, zda je také ve zvukové rovině rozdíl mezi psaným *i/y*, respektive *í/ý*.³⁵ Jeden z tazatelů byl zřejmě přesvědčen, že odlišovat ve výslovnosti psané *í/í* od *y/ý* je namístě, a stěžoval si na „záměny“ těchto hlásek v médiích.³⁶ Tento dotaz je podle našeho názoru typickou ukázkou mylné interpretace slyšeného jevu. S velkou pravděpodobností se jedná o samohláskovou deformaci, s níž se lze v médiích nezdědky setkat, tj. s otevřenou a centralizovanou výslovností spojenou také s krácením samohlásek. Podobnou otázku nalezneme i v dalším pozoruhodném e-mailu: „*Dívám se na Superstar, protože tam jsou také zpěváci z Moravy. U lidí z Moravy slyším určitý rozdíl ve výslovnosti i/y, avšak nejsem schopen i/y rozlišit bez pochyb. Jaké s tím máte zkušenosti?*“ I v tomto případě se tazatelé pravděpodobně jednalo o rozdíl mezi více zavřenou (tj. „moravskou“) výslovností vokálů ve srovnání s výslovností otevřenou. Domníváme se, že nářečně dané rozlišování tzv. tvrdých a měkkých *i*-ových vokálů se v současné době již postupně vytrácí a setkáváme se s ním zvláště u profesionálních mluvčích stále vzácněji.

4 Specifika výslovnostních dotazů

Pokusme se nyní vysvětlit, z jakých příčin jsou dotazy týkající se výslovnosti mnohem méně frekventované než např. dotazy pravopisné. Jak zjistila L. Uhlířová (2002, s. 450–451), pravopisné dotazy tvořily v období od roku 1999 do září 2001 28 % všech e-mailových dotazů, zatímco dotazy výslovnostní pouze necelé 1 %. Tento rozdíl je způsoben více současně působícími faktory.

Domníváme se, že na úroveň mluveného projevu se obvykle klade celkově menší důraz než na projev psaný (např. ve školství). S tím souvisí i skutečnost, že čeští

---

³⁵ Např.: „*rád bych se zeptal, zda se ve správné výslovnosti odlišuje měkké i a tvrdé y. Příkladem může být věta: „Mimino vypilo pivo.“ Domníval jsem se, že se to v češtině nedělá, ale jsem na severní Moravě přesvědčován, že ano. Můžete mi prosím poradit?*“

³⁶ „*Jak se díváte na stále více převažující komolení češtiny (podle mého názoru) v případech opační výslovnosti i / y. Případá mi, že je stále větší módou hlavně v rozhlase a TV vyjadřování typu: Vběř opyc probíhal za účasti významných odborníků ... U některých pořadu se mi zvedá žaludek a nezbyvá než přeladit ... jsem snad přílišný staromilec nebo je to jiné postižení?*“

mluvčí často nemají povědomí o existenci popisů ortoepické normy a o kodifikačních příručkách (kdežto existence PČP se ve škole zmiňuje obvykle často) a mají minimální znalosti z oblasti ortoepie na rozdíl od poměrně detailních znalostí pravopisných. Následkem toho mluvčí nezřídka neumějí o výslovnosti přemýšlet, možné problémy je ani nenapadnou.

Nikoli ojedinělé dotazy týkající se výslovnosti psaného *i/y* a *í/ý* (srov. bod 3.2.1) potvrzují, že ve školní výuce je fonetická problematika často opomíjena a žáci nejsou seznamováni ani se základními rozdíly mezi psanou a mluvenou podobou češtiny, případně si je nezapamatují. Mnoho českých mluvčích se rovněž pravděpodobně nikdy nesetkalo s informací, že kromě „běžné“, alveolární hlásky [n] existuje v češtině i varianta velární, tj. [ŋ] (viz bod 3.1.3a). Dotazy týkající se výslovnosti psaného *mě* (viz bod 3.1.4) mohou dokládat domněnku, že ani v oblastech se silně zakořeněnými nářečnými jevy učitelé žáky ke spisovné výslovnosti nevedou a na tato specifika není upozorňováno.

Pokud se v řeči vyskytnou odchylky od výslovnostní kodifikace, posluchači si jich často neumějí všimnout (pokud vysloveně nečiní projev nesrozumitelným), případně necítí potřebu je řešit, nevádí jim. Jak zjišťujeme z dotazů došlých jazykové poradně, i všímaví tazatelé neumějí daný jev přesně popsat, neznají základní terminologii (např. znělé, neznělé, jedinečné hlásky), neuvědomují si rozdíl mezi pravopisnou a vyslovovanou podobou, někdy se pokoušejí o fonetický přepis, avšak tápou v něm (viz např. výslovnost psaného *mě*, bod 3.1.4).

Menší důraz na kulturu mluveného projevu může souviset i s objektivními rozdíly mezi řečí a písmem.³⁷ Pokud mluvený projev nenahráváme, je neopakovatelný, není nikde zachycen, odchylky od norem jsou v něm tak méně „viditelné“. Odchylky v projevu psaném jsou zaznamenány, tj. více či méně trvalé, proto si je lze snáze uvědomit. Pravopis je rovněž oblastí nejpodrobněji popsanou v kodifikačních příručkách. L. Uhlířová (2002, s. 450) k tomu uvádí: „Pravopisné konvence jsou pocíťovány jako velmi závazné a takto jsou také prezentovány i školní výukou, kde se

---

³⁷ Podstatné rozdíly mezi výslovností a grafikou výstižně shrnuje A. Stich (1982, s. 87): „*Soudí se, že norma zvukové roviny jazyka je sama o sobě poněkud jiné povahy než norma jí odpovídající roviny grafické; to je jistě pravda; plyne to už například z té skutečnosti, že grafika připouští často jen dvojí, od sebe naprosto zřetelně oddělené a proti sobě postavené řešení, zatímco výslovnostní realizace může zahrnout leckdy celou škálu řešení, plynule na sebe navazujících (tak například můžeme napsat samohláskové písmeno buď krátké, nebo dlouhé, ale vyslovit můžeme nejen zcela zřetelnou krátkost nebo délku, ale mezi tím celou stupnici polodělek). Z toho plyne i další závažný fakt psycholingvistický: při psaní si je pisatel obvykle jasně vědom toho, co činí, a vědomě se rozhoduje, zatímco při mluveném projevu volí podobu často podvědomě, nezáměrně, a leckdy se jeho představa o tom, co vyslovuje, a jeho skutečná výslovnost rozcházejí. Přesto se však domníváme, že současný stav české spisovné výslovnosti není podmíněn jen těmito zcela objektivními a obecně platnými skutečnostmi, ale že je i výsledkem nedostatečně jazykově kulturní tradice v této oblasti a zároveň i poměrně značného rozpětí mezi výslovnostní kodifikací starší a do jisté míry i současnou a živou, reálnou výslovnostní normou.*“

pravopisu věnuje velká pozornost. Porušení pravopisných konvencí v psaném textu, zejména tištěném, je vnímáno jako nápadné.“

V oblasti pravopisné je podle našeho názoru daleko více míst, v nichž je snadné chybovat, výslovnost českých slov je z tohoto pohledu jednodušší.³⁸ Pravidla mnohdy nemusíme znát, přesto standardní výslovnost ovládáme – např. v případě asimilace znělosti (kromě asimilace před jedinečnými hláskami) je pro rodilého mluvčího velmi nepřirozené a namáhavé neortoepickou variantu vyslovit. Odchytky ve výslovnosti tak pramení spíše z nezkušenosti nebo z lenosti (pohodlnosti, nedbalosti) mluvčího, nikoli primárně z neznalosti ortoepie.

Další důvod, proč jsou pravopisné dotazy oproti výslovnostním v absolutní převaze, lze spatřovat v celkové skladbě tazatelů. Častými tazateli jsou totiž jazykové korektoři a novináři pracující s psaným slovem. Poradci pro mluvený projev jsou podle našich informací v současnosti v médiích spíše raritou (případně tuto funkci zastávají neprofesionálové), takže fundované výslovnostní dotazy nemá v tomto ohledu kdo pokládat.

5 Závěr

Přestože dotazů zaměřených na výslovnost je v porovnání např. s dotazy ortografickými relativně velmi málo, ukazuje se, že někteří mluvčí si celou řadu výslovnostních problémů uvědomují a snaží se je vyřešit. V této souvislosti se pracovníci jazykové poradny mnohdy potýkají s problémem, že se výzkumu výslovnostního úzu a normy nevěnuje v současné době v ÚJČ mnoho pozornosti. Na rozdíl např. od PČP nebyla ortoepická kodifikace (tj. VŠČ I a II) znovu vydávána a od šedesátých, respektive sedmdesátých let 20. století nedošlo k její revizi. V ÚJČ již od roku 1993 neexistuje fonetické oddělení³⁹ a do roku 2013 se zde žádná jiná pracovní skupina českou výslovností soustavně nezabývala.

Tímto příspěvkem bychom chtěli na přerušenu tradici fonetických zkoumání v ÚJČ začít navazovat.

LITERATURA

BĚLIČ, J. (1972): *Nástin české dialektologie*. Praha: SPN.

BUCHTELOVÁ, R. (1989): Nika. *Naše řeč*, 72, s. 55–56.

ČERNÁ, A. (2001): E-maily v jazykové poradně. Co víme o tazatelích? *Naše řeč*, 84, s. 62–73.

---

³⁸ Jsme si vědomi toho, že toto tvrzení je poněkud zjednodušující a že pravidla pravopisná a výslovnostní je co do „obtížnosti“ problematičtěji porovnávat. Máme zde na mysli např. poměrně velké množství tzv. vyjmenovaných slov, jejichž standardní výslovnost jakožto rodilí mluvčí ovládáme i bez uvědomění si jakýchkoli jazykových pravidel, zatímco standardní pravopisnou podobu se musíme naučit, zapamatovat si ji.

³⁹ Srov. Hůrková, 1995, s. 12.

- DANEŠ, F. (1965): K výslovnosti znělých souhlásek v přejatých slovech. *Naše řeč*, 48, s. 161–171.
- HOMOLKOVÁ, V. (2008): Test moderátorů Objektivu a Toulavé kamery jakožto řečových vzorů. *Čeština doma a ve světě*, 16, s. 50–52.
- HŮRKOVÁ, J. (1988): Vývojové tendence české výslovnostní normy. In: *Přednášky z XXX. běhu Letní školy slovanských studií*. Praha: UK, s. 78–89.
- HŮRKOVÁ, J. (1995): *Česká výslovnostní norma*. Praha: Scientia.
- NASCS: *Nový akademický slovník cizích slov* (2005). Praha: Academia.
- PALKOVÁ, Z. (1994): *Stručná pravidla české ortoepie: domácí slovní zásoba*. Praha: Český rozhlas.
- PALKOVÁ, Z. (1997): *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Karolinum.
- PČP: *Pravidla českého pravopisu* (1994). Akademické vydání. Praha: Academia.
- PČP: *Pravidla českého pravopisu* (1999). Školní vydání. Praha: Fortuna.
- PROŠEK, M. (2007): Konstanty a proměnné morfologických dotazů v jazykové poradně. *Naše řeč*, 90, s. 174–194.
- REJZEK, J. (2001): *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda.
- SMEJKALOVÁ, K. (2005): Úskalí současné češtiny z hlediska klientů jazykové poradny. *Naše řeč*, 88, s. 128–134.
- STICH, A. (1982): Výslovnostní kodifikace přejaté slovní zásoby. *Naše řeč*, 65, s. 86–101.
- ŠIMANDL, J. (2000): Morfologická problematika v jazykové poradně. *Naše řeč*, 83, s. 57–76, 113–131, 169–192, 225–242.
- ŠLOSAR, D. (2004): *Jazyčník*. Praha: Dokořán.
- UHLÍŘOVÁ, L. (2002): Jazyková poradna v měnící se komunikační situaci u nás. *Sociologický časopis*, 38, s. 443–455.
- VOLÍN, J. – SKARNITZL, R. (2006): Fonologická výjimečnost české znělé labiodentály. In: Z. Palková – J. Janoušková (eds.), *Kapitoly z fonetiky a fonologie slovanských jazyků*. Praha: FF UK, s. 253–268.
- VSČI: *Výslovnost spisovné češtiny I. Zásady a pravidla. Výslovnost slov českých* (1967). B. Hála (ed.). 2. vydání. Praha: Academia.
- VSČII: *Výslovnost spisovné češtiny. Výslovnost slov přejatých* (1978). M. Romportl a kol. (eds.). Praha: Academia.
- ZEMAN, J. (2008): *Základy české ortoepie*. Hradec Králové: Gaudeamus.

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
 Letenská 4, 118 51 Praha 1
 stepanova@ujc.cas.cz